

ӘОЖ: 631.617.581.14:631.53.02

Ж.Б. Нармуратова*, Н. Жахан, А.Т. Калимбетова,
Ж.А. Жаниязов, С.К. Таирова, С.Т. Назарбекова, А.Т. Қуатбаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: Janarka.90n@mail.ru

Зерттеу ауданындағы мал жайылымдық алқаптар шөбінің негізін құрайтын өсімдіктер

Бұл мақалада Үшарал ауылдық округіндегі (Жамбыл облысы, Талас ауданы) табиғи мал жайылымдық алқаптарына жүргізілген геоботаникалық зерттеу жұмысының нәтижелері қарастырылды. Зерттеу ауданында кездесетін өсімдіктердің тізімі және жем – шөптік өсімдік түрлерінің қоры жасалды. Өсімдік жамылғысының алуантүрлілігі бойынша 27 тұқымдас, 119 түр анықталды.

Түйін сөздер: жайылым, шабындық, жайылымдық жерлер, зерттеу ауданы, тіршілік формалары

Ж.Б. Нармуратова, Н. Жахан, А.Т. Калимбетова,
Ж.А. Жаниязов, С.К. Таирова, С.Т. Назарбекова, А.Т. Қуатбаев

Растения составляющие основу кормовых угодий тростоя района исследования

В данной статье рассмотрены результаты геоботанических исследовательских работ природных кормовых угодий Ушаралского сельского округа. Составлен список растений встречаемых на исследуемой площади и видового запаса кормовых растений. По разнообразию растительного покрова были определены 119 видов растений относящиеся к 27 семействам.

Ключевые слова: пастбище, сенокос, пастбищные угодья, площадь исследование, жизненные формы

Zh.B. Narmuratova, N. Zhanan, A.T. Kalimbetova,
Zh.A. Zhaniyazov, S.K. Tayrova, S.T. Nazarbekova, A.T. Kuatbaev

Plant form the basis of forage land grass study area

This article describes the results of research geobotanic natural grasslands Usharalsk rural district. A list of plants are found in the studied area and the types of stocks kormavyh plants. By raznobrazuyu vegetation were identified 119 species of trees belonging to 27 families.

Key words: pastures, hayfields, pastures, study area, life forms

Қазақстанда мал шаруашылығының дамуы, әрдайым мал азықтық базаның құрылуымен және мал шаруашылық азық – түлік өндірістерінің артуымен тығыз байланысты. Табиғи жайылым мен шабындық Қазақстанның үлкен аумағын алып жатыр. Республикада 180 млн. га – дан астам жайылымдық жерлер бар, олар барлық елдердің жайылымдық алқаптарының көп бөлігін құрайды. Мал жайылымдық алқаптардың дұрыс ұйымдастырылуы, эксплуатация уақытын дұрыс анықтау, жайылымдықтарда мал жаю түрлері және олардың жүктемесі, шабындықтарда шөп шабу уақытын анықтау керек. Мал азықтық алқаптарды интенсивті қолдану алдында,

жануарлардың түріне, әр жыл мезгіліне немесе даму фазасына қарай шөптің құндылығын есептеу қажет. Кейбір өсімдік түрлері бір жануар үшін жақсы азық болса, ал керісінше басқалары үшін ол мүлдем желінбейді [1].

Мал шаруашылығына пайдаланатын өсімдіктердің азықтық және шаруашылық ерекшеліктері бірнеше көрсеткіштер кешенімен сипатталады. Оларға өсімдіктердің желінуі, азықтық құндылығы, жануарлар организмне құнарлы заттардың сіңуі, өсімдіктердің өнімділігі, айлар және жыл мезгілдері бойынша таралуы, бағалы өсімдіктердің ботаникалық құрамы мен қатысу деңгейі, пайдалану

маусымының ұзақтығы, таралу ауданы жатады. Шабындықтар мен шөп орылатын алқаптарда өсетін өсімдіктердің қоректілігін бағалауға мынандай әдістерді жатқызуға болады: Олар: желінуі; өсімдіктердің азықтық құндылығы; құнарлы заттардың қорытылу және сіңуі; биологиялық және шаруашылық өнімділігі; вегетация фазасына сәйкес өнімділіктің өзгеруі; шөптің қалыңдығы мен өсімдіктердің болуы; шөп қалыңдығына өсімдіктердің қатысу деңгейі; ботаникалық топтар мен тұқымдастар бойынша азықтық бағалау; шөп оратын алқаптар мен жайылымдықтар қауымдастықтарын азықтық және шаруашылық бағалау.

Геоботаникалық іздестіру жұмыстары табиғи мал азықтық алқаптардың өсімдіктер жамылғысын тиімді пайдалану, қорғау өсімдік ресурстарын молықтыру шаралары мен ұсыныстар жасау мақсатында жүргізіледі. Қазіргі кезде өсімдіктер жабынын тиімді пайдалану, өсімдік ресурстарын толығымен дұрыс игеру, оны сақтау қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі [2, 3].

Зерттеу материалдары мен әдістері

Негізгі зерттеу жұмысының объектісі – Ұшарал ауылдық округінің табиғи мал азықтық алқаптарының өсімдіктер жамылғысы.

Геоботаникалық зерттеу жұмыстарын жүргізу 3 кезеңнен тұрады. Дайындық, далалық және камералдық кезең. Дайындық кезеңде жұмыс жүргізілетін объект пен зерттеу масштабы жоспарланды, жоспарлы-картографиялық материалдар жиналып, зерттеу жұмысы жүргізілетін шаруашылықтың шекарасы нақтыланып, бекітілді. Далалық кезеңде территорияны рекогносцировкалық шолып өту. Әрбір кездескен контурдан 1м² өлшемде 3 рет өлшеп, сонда кездесетін өсімдіктерді геоботаникалық бланкіге түсіріп, оны орып алынды. Арнайы қағаздарға өсімдіктерді орап, сыртына аты жазылды. Камералдық кезеңде далалық кезеңде жиналған материалдарды өңдеу жұмыстары жүргізілді [4]. Зерттеу ауданында кездескен өсімдік атауларының тізімі С.А. Арыстанғалиев (2002) бойынша жасалынды [5].

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау

Ұшарал ауыл округінің ауданы 66942 га. Соның ішінде, ауылшаруашылық пайдалы жерлер 60144 га (шабындық жерлер 5094 га, жайылымдық жерлер 55043 га, бау – бақша 7 га), басқа пайдалы жерлер 6798 га (бұталар 4453

га, сазды жерлер 19 га, сортаң жерлер 320 га, тұрғын орындары 413 га, су беткейлері 1573 га, карьерлі жерлер 7 га, балшық жерлер 19 га т.б.) құрайды.

Зерттелген ауданның рельефі бойынша бір-бірінен айырмашылығы бар екі маңызды аудандарға бөлінеді: Мойынкұм құмы және Талас пен Ассы өзендерінің бойлары.

Мойынкұм ауданы жеңіл толқын тәрізді рельефпен ерекшеленеді, олар құмды төбелерден пайда болған. Талас және Ассы өзендерінің аудандарын екі кішкене аудандарға бөлуге болады: жайылма террасаларда орналасқан өзендердің бойлары және жазықтар. Жайылма террасалар жалпы көлемі бойынша жазық аудандардың аз ғана пайызын алады.

Сулы режимдік қызметіне байланысты, Талас және Ассы өзендерінің ортақ ағыны болған, қазіргі кезде Ассы өзені Талас өзеніне құятын арнасына жетпей құрғап барады. Соңғы жылдары ауыл шаруашылығы салаларына көптеп судың жіберілуіне байланысты, жоғары айтылған өзендердің сулары тартылуда. Өзендердегі су қорының азаюы тек қана жайылымдық алқаптарда ғана емес, сонымен қатар жазықтар мен басқа да жерлерге кері әсерін тигізіп отыр.

Зерттеуге алынған ауданда бір ғана өзен ағуда – ол Талас өзені, суландыруда өзеннің маңызы ерекше. Жер асты құдықтарындағы су көлемі мен жазықтағы барлық кішігірім көлдердің суы Талас өзенінің су көлеміне тәуелді. Шаруашылық істерге судың ертерек жіберілуіне байланысты су көлемі айтарлықтай азаюда. Осыған орай, өзен бойындағы өсімдіктерде корреляция басталады, тұзға төзімді өсімдіктер көбеюде.

Біздің зерттеу территориямыздан жиналған өсімдіктер нәтижесі бойынша, 27 тұқымдасқа жататын 119 түр анықталды (1 кесте). Белгілі бір ортада өсімдіктердің ұзақ өсуі нәтижесінде өсу жағдайына бейімделуі және сыртқы көрінісі бойынша бір – бірінен ерекшеленетін олардың тіршілік формалары ажыратылды. Ұшарал ауылдық округінен жинақталған өсімдіктердің тіршілік формалары айқындалды: көп жылдық – 62 түр, екіжылдық – 4 түр, бір жылдық – 30 түр, ағаш – 1 түр, бұталар – 14 түр, жартылай бұталар – 8 түр анықталды. Ең жиі кездескен өсімдіктерге: ебелек, эфемерлер, жусан, күздік жусан, жантақ, адыраспан, жыңғыл, ақ мия және т.б.

Таксономиялық анализ жасау нәтижесінде, мынадай өсімдік түрлерінің саны анықталды:

Кесте 1 - Үшарал ауылдық округі территориясынан жиналған өсімдік тұқымдастары мен тіршілік формалары

	Тұқымдастар	Түрлер саны	Тіршілік формасы					
			Бір жыл.	Екі жыл.	Көп жыл.	Жарт. бұта	Бұта	Ағаш
1	<i>Chenopodiaceae</i> Vent. - Алабұталар тұқымдасы	24	12	-	1	4	7	-
2	<i>Poaceae</i> Juss. - Астық тұқымдасы	21	5	-	16	-	-	-
3	<i>Asteraceae</i> Giseke. - Күрделігүлділер тұқымдасы	20	4	2	12	2	-	-
4	<i>Fabaceae</i> Juss. - Бұршақ тұқымдасы	10	-	-	7	-	3	-
5	<i>Cruciferae</i> Juss. - Крестгүлділер тұқымдасы	5	4	1	-	-	-	-
6	<i>Cyperaceae</i> Juss. - Қиякөлендер тұқымдасы	4	-	-	4	-	-	-
7	<i>Liliaceae</i> Juss. - Лалагүлділер тұқымдасы	3	-	-	3	-	-	-
8	<i>Iridaceae</i> Juss. - Құртқашаштар тұқымдасы	2	-	-	2	-	-	-
9	<i>Ephedraceae</i> Wettst. - Қылшалар тұқымдасы	1	-	-	-	-	1	-
10	<i>Polygonaceae</i> Lindl. - Тарандар тұқымдасы	4	1	-	2	-	1	-
11	<i>Caryophyllaceae</i> Juss. -Қалампырлар тұқымдасы	1	-	-	1	-	-	-
12	<i>Rosaceae</i> Juss. - Раушангүлдер тұқымдасы	2	-	-	1	-	1	-
13	<i>Juncaceae</i> Juss. - Елекшөптәрізділер тұқымдасы	1	-	-	1	-	-	-
14	<i>Tamaricaceae</i> Link. - Жыңғылдар тұқымдасы	1	-	-	-	-	1	-
15	<i>Thymelaeaceae</i> Juss. - Волчниковые	1	1	-	-	-	-	-
16	<i>Scrophulariaceae</i> J. - Сабынкөктер тұқымдасы	1	-	-	1	-	-	-
17	<i>Euphorbiaceae</i> Juss. - Сүттігендер тұқымдасы	1	-	-	1	-	-	-
18	<i>Rutaceae</i> Juss. - Руталар тұқымдасы	1	-	-	1	-	-	-
19	<i>Elaeagnaceae</i> Juss. - Жиделер тұқымдасы	1	-	-	-	-	-	1
20	<i>Umbelliferae</i> Juss. -Шатыршагүлдер тұқымдасы	3	-	-	3	-	-	-
21	<i>Plumbaginaceae</i> Juss. - Қорғасыншөптер тұқымдасы	3	-	-	3	-	-	-
22	<i>Convolvulaceae</i> Juss. -Шырмауықтар тұқымдасы	2	-	-	1	1	-	-
23	<i>Boraginaceae</i> Juss - Айлаулықтар тұқымдасы	2	1	1	-	-	-	-
24	<i>Labiatae</i> Juss - Ерінгүлділер тұқымдасы	1	1	-	-	-	-	-
25	<i>Papaveraceae</i> Juss. - Апиын тұқымдасы	1	1	-	-	-	-	-
26	<i>Capparidaceae</i> Juss. - Киеуілдер тұқымдасы	1	-	-	-	1	-	-
27	<i>Zygophyllaceae</i> - Балжапырақтылар тұқымдасы	2	-	-	2	-	-	-
	Жалпы	119	30	4	62	8	14	1

Кесте 2 – Доминантты тұқымдастар және оларға жататын кейбір өсімдік түрлерінің тізімі

	ТҰҚЫМДАСТАР	ТУЫС	ТҮР
1	<i>Poaceae</i> Juss.	<i>Setaria</i> Beauv. -Итқонақ туысы	<i>Setaria viridis</i> (L.) Beauv.- Көк итқонақ
		<i>Stipa</i> L. - Бетеге туысы	<i>Stipa caucasica</i> Schmalh. – аққылтан <i>Stipa szowitsiana</i> Trin.- Шовиц қау <i>Stipa richteriana</i> Kar. et Kir. - Рихтер қау <i>Stipa hohenackeriana</i> Trin. – Гогенакер қау
		<i>Calamagrostis</i> Adans - Айрауық туысы	<i>Calamagrostis epigeios</i> (L.) Roth. - Құрғақтық айрауық
		<i>Phragmites</i> Adans - Қамыс туысы	<i>Phragmites communis</i> Trin. - Кәдімгі қамыс
		<i>Poa</i> L. - Қоңырбас туысы	<i>Poa bulbosa</i> L. - Жуашықты қоңырбас <i>Poa pratensis</i> L. - Шалғын қоңырбас
		<i>Bromus</i> L. - Арпабас туысы	<i>Bromus tectorum</i> L. - Арпаған арпабас
		<i>Agropyron</i> Gaertn. - Бидайық туысы	<i>Agropyron repens</i> (L.) Beauv. - Жатаған бидайық <i>Agropyron fragile</i> (Roth.) Nevski. - Күмеркек
		<i>Eremopyrum</i> Jaub. et Spach. - Мортық туысы	<i>Eremopyrum orientale</i> (L.) Jaub. et Spach.- Шығыс мортық <i>Eremopyrum triticeum</i> (Gaertn.) Nevski. - Бидай мортық
		<i>Secale</i> L. Қарабидай туысы	<i>Secale silvestre</i> Host. - Жабайы қарабидай
		<i>Elymus</i> L. - Қияқ туысы	<i>Elymus multicaulis</i> Kar. et Kir. - Сары қияқ
2	<i>Chenopodiaceae</i> Vent.	<i>Atriplex</i> L. -Алабұта туысы	<i>Atriplex tatarica</i> L. - Алабұта
		<i>Krascheninnikovia</i> Gueldenst - Теріскен туысы	<i>Krascheninnikovia ceratoides</i> (L.) Gueldenst. - Мүйізтұс теріскен
		<i>Ceratocarpus</i> L. - Ебелек туысы -	<i>Ceratocarpus arenarius</i> L. – Құмебелек <i>Ceratocarpus utriculosus</i> Bluk. - Қалталы ебелек
		<i>Kochia</i> Roth. -Изен туысы	<i>Kochia prostrata</i> (L.) Schrad. - Жатаған изен
		<i>Salsola</i> L. - Соран туысы –	<i>Salsola arbusculaeformis</i> Drob. – Баялыш <i>Salsola orientalis</i> S. G. Gmel. – Күйреуік <i>Salsola paulseni</i> Litv. - Паулсен соран
		<i>Climacoptera</i> Botsch - Торғайоты туысы	<i>Climacoptera brachiata</i> (Pall.) Botsch. - Тарбақ торғайоты <i>Climacoptera lanata</i> (Pall.) Botsch. - Түкті торғайоты <i>Climacoptera crassa</i> (M. B.) Botsch. - Кәдімгі торғайоты
		<i>Anabasis</i> L. - Бұйырғын туысы	<i>Anabasis eriopoda</i> (Schrenk) Benth. - Қырықбуын бұйырғын <i>Anabasis salsa</i> (C. A. Mey.) Benth. - Сор бұйырғын <i>Anabasis aphylla</i> L. - Итсигек бұйырғын
		<i>Horaninovia ulicina</i> Fisch. et Mey. - Сарытікен туысы	<i>Horaninovia ulicina</i> Fisch. et Mey. - Соранша сарытікен
		<i>Haloxylon</i> Bge. -Сексеуіл туысы	<i>Haloxylon persicum</i> Bge. - Ақ сексеуіл
		<i>Nanophyton</i> Less. - Тасбұйырғын туысы	<i>Nanophyton erinaceum</i> (Pall.) Bge. - Кірпі тасбұйырғын
		<i>Petrosimonia</i> Bge - Соранша туысы	<i>Petrosimonia sibirica</i> (Pall.) Bge. - Сібір соранша <i>Petrosimonia oppositifolia</i> (Pall.) Litv. - Қарсыжапырақ соранша
		<i>Halocharis</i> Moq - Галохарис туысы	<i>Halocharis hispida</i> (C.A.Mey.) Bge. - Тікентүк қоянжүн
		<i>Suaeda</i> Forsk. -Сора туысы	<i>Suaeda physophora</i> Pall. - Үрмежеміс ақсора
		<i>Halocnemum</i> M.B - Сарсазан туысы.	<i>Halocnemum strobilaceum</i> (Pall.) M.B. - Бүрлі сарсазан

3	<i>Asteraceae</i> Dum	<i>Artemisia</i> L. - Жусан туысы	<i>Artemisia leucodes</i> Schrenk. – ақшыл жусан <i>Artemisia turanica</i> Krasch. - Тұран жусан <i>Artemisia terrae-albae</i> Krasch. - Боз жусан <i>Artemisia schrenkiana</i> Ledeb. - Шренк жусан <i>Artemisia karatavica</i> Krasch. et Abol. - Қаратау жусан <i>Artemisia serotina</i> Bge. - Күздік жусан
		<i>Chondrilla</i> L. - Ерсағыз туысы	<i>Chondrilla brevirostris</i> Fisch. et Mey. - Қысқатұмсық ерсағыз <i>Chondrilla rouillieri</i> - Рүлье ерсағыз
		<i>Cousinia</i> Cass. - Көбенкүйрық туысы	<i>Cousinia triflora</i> Schrenk - Үшгүлді көбенкүйрық <i>Cousinia syrdariensis</i> Kult. - Сырдария көбенкүйрық
		<i>Galatella</i> Cass. - Далазығыр туысы	<i>Galatella punctata</i> - Нүктелі далазығыр
		<i>Karelinia</i> Less. - Ақбасшөп туысы	<i>Karelinia caspia</i> (Pall.) Less. - Каспий ақбасшөп
		<i>Inula</i> L. - Андыз туысы	<i>Inula caspica</i> Blume. - Каспий андыз
		<i>Xanthium</i> L. - Сарысоюу туысы	<i>Xanthium strumarium</i> L. - Бұрметікен
		<i>Handelia</i> Heimerl. - Ханделия туысы	<i>Handelia trichophylla</i> (Schrenk) Heimerl. - Түкті аккелін
		<i>Tripleurospermum</i> Sch. Bip. - Үшқырлы туысы	<i>Tripleurospermum inodorum</i> (L.) Sch. Bip. - Иіссіз үшқырлытұқым
		<i>Echinops</i> L. - Лакса туысы	<i>Echinops albicaulis</i> Kar. et Kir. - Ақсабақ лакса
		<i>Acroptilon</i> Cass. - Укекіре туысы	<i>Acroptilon repens</i> (L.) DC. - Жатаған укекіре
		<i>Centaurea</i> L. - Гүлкекіре туысы	<i>Centaurea sguarrosa</i> Willd. - Тарбиған гүлкекіре
		<i>Koelpinia</i> Pall. - Бүрмек туысы	<i>Koelpinia linearis</i> Pall. - Таспа бүрмек
4	<i>Fabaceae</i> Juss.	<i>Goebelia</i> Bunge - Ақмия туысы	<i>Goebelia alopecuroides</i> (L.) Bge. - Кәдімгі ақмия
		<i>Medicago</i> L. - Жоңышқа туысы	<i>Medicago falcata</i> L. - Сарбас жоңышқа
		<i>Sphaerophysa</i> DC - Айбатмия туысы	<i>Sphaerophysa salsula</i> (Pall.) DC. - Сортаң айбатмия
		<i>Caragana</i> Lam. - Қараған туысы	<i>Garagana balchaschensis</i> Krassn. - Балқаш қараған
		<i>Astragalus</i> L. - Таспа туысы	<i>Astragalus ammodendron</i> Bge. - Құмағаш таспа <i>Astragalus alopecurus</i> Pall. - Түлкіқұйрық таспа
		<i>Glycyrrhiza</i> L. - Мия туысы	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L. - Қызыл мия.
		<i>Alhagi</i> Adans. - Жантақ туысы	<i>Alhagi pseudoalhagi</i> (M. B.) Desv. - Кәдімгі жантақ <i>Alhagi kirghisorum</i> Schrenk. - Қырғыз жантақ
		<i>Halimodendron</i> Fisch - Шеңгел туысы	<i>Halimodendron halodendron</i> (Pall.) Voss. - Ақ шеңгел

доминант ретінде *Chenopodiaceae* (24 түр) және *Poaceae* (21 түр), *Asteraceae* (20 түр) тұқымдастары, ал келесі кезекте 2 тұқымдас (*Fabaceae* және *Cruciferae*), қалған тұқымдастар 1-5 түрлер аралығында кездесті (2 кесте).

Біз төменде зерттеу ауданындағы өсімдік жамылғысының негізін құрайтын және жиі кездесетін тұқымдастардың ботаникалық сипаттамасы берілді. Малазықтық құндылығы жоғары тұқымдастардың бірі – астық тұқымдасы (*Poaceae* Juss.).

Жуашықты қоңырбас (*Poa bulbosa* L.) – эфемероид, майда шымды жіңішке тамырдан және

жуадан тұратын өсімдік. Топырақтың барлық түрінде кең тараған. Дамуы жағынан өте икемді өсімдік. Шабын шөп малдың барлық түрінде жақсы желінеді. Жайылымда көктем мен жазда жақсы желінсе, күзде желінуі нашарлайды. Қой үшін жақсы азық.

Жатаған бидайық (*Agropyron repens* (L.) – көпжылдық астық тұқымдас, биіктігі 50–100 см, тамыры ұзын, жатаған маусым – шілде айларында гүлдейді. Ең көп тараған азықтық өсімдіктің бірі. Ылғалмен орташа қамтамасыз етілген топырақта өсетіндігіне қарамастан, құрғаққа төзімді және ұзақ уақыт суға батып тұра алады,

топырақтың тұздылығына да төзімді. Тіршілік ету ортасына байланысты өнімділігі өзгеріп тұрады. Құрғақ жерде биіктігі 50 – 70 см, ал суармалы шалғындықтарда 100 см немесе оданда биік. Таза бидайықты шабындықтар 25 – 30 ц/ге және оданда жоғары өнім береді.

Күрделігүлділер тұқымдасының ішінде Жусан туысы – *Artemisia* L. кеңінен таралды. Жусан – күрделігүлділер тұқымдасына жататын көп жылдық, кейде бір не екі жылдық шөптесін өсімдіктер, шала бұта. Жусанның биіктігі 10 – 60 см. Сабағы тік немесе жерге жайылып өседі. Жапырағы кезектесіп орналасқан, қауырсын тәрізді, шеті тілімденген, кейде бүтін жиекті. Ұсақ гүлі қос жынысты, сары түсті, себеттері көп, әбден піскен кезде шашыраңқы иіліп келген сыпыртқы гүлшоғырын құрайды. Шілдеден қыркүйекке дейін гүлдейді. Жемісі – тұқымша. Жусан – құнарлы мал азықтық өсімдік.

Бұршақ тұқымдасының ішінен жантақ туысына жататын өсімдіктер кеңінен таралды.

Жантақ (*Alhagi*) бұршақ тұқымдасына жататын көп жылдық өсімдік. Бұтақталып өседі. Біз-

дің зерттеу аймағымыздың шөл далалық аудандарында сұр, құмай және сортаң топырақты жерлерде, өзен аңғарларында кездесті. Жантақтың ең жиі таралған кәдімгі жантақ (*A. pseudalhagi*) пен қырғыз жантағы (*A. kirghisorum*) екі түрі кездесті. Тамыры ұзын, тамыр сабақтары 20 30 см тереңдікте болады, көбіне осы тамырлары арқылы көбейеді. Сабағы бұтақтанып біткен, тікенді, сырты жылтыр, бүртікті. Жапырағы жұмыртқа пішінді, домалақ, бүтін жиекті. Гүлі қызыл. Мамыр маусым айларында гүлдеп, тамызда жеміс береді. Жемісі бұршақ. Дәні бүйрек пішіндес не төрт бұрышты. Жантақты төрт түліктің бірі – түйе сүйсініп жейді.

Қорытынды

Қорыта келгенде, зерттеу ауданының өсімдіктер жабынының негізін мәдени астық тұқымдастарының жабайы түрлері құрайды. Өсімдік қауымдастарының негізгі бөлігіне келесі мал азықтық өсімдіктер кіреді: *Poa bulbosa* L., *Agropyron repens* (L.), *Artemisia* L., *Alhagi*, *A. Pseudalhagi*, *A. Kirghisorum*. Олардың өнімділігі мал азықтық жайылымдардың биологиялық өнімділігін арттыратындығы белгілі.

Әдебиеттер

- 1 Прозорова Т.А., Черных И.Б. Кормовые растения Казахстана: Книга- Павлодар 2004, – С. 278.
- 2 Ларин И.В. и др. Луговое хозяйство и пастбищное хозяйство. «Колос», Л., 1975.
- 3 Иванов А.И., Ляшенко И.И., Оспанов Б.С., Подольский Л.И. Кормовые растения сенокосов и пастбищ Казахстана. Алматы, «Кайнар», 1996.
- 4 Инструкция по проведению крупномасштабных (1:1000 – 1:100000) геоботанических изысканий природных кормовых угодий Республики Казахстан. Алматы, 1995 г.
- 5 Арыстанғалиев С.А., Рамазанов Е.Р. Растения Казахстана. Народные и научные названия. «Наука» Алматы, 1977.

Reference

- 1 Prozorova T.A., Chernyx Y.B. Kormovye rastenya Kazakhstan: Knyga – Pavlodar, 2004- – S. 278.
- 2 Laryn Y.V. y dr. Lugavodstvo y pastbychnogo khozyaystvo. «Kolos», L, 1975.
- 3 Yvanov A.Y., Lyachenko Y.Y., Ospanov B.S., Podolskiy L.Y. kormovye rastenya senokosov y pastbych Kazakhstan. Almaty, «Kaynar», 1996.
- 4 Ynstruksiya po provedenyu krupnomashtabnyx (1:1000 -1:100000) geobotanycheskyyh yzyskanyy prirodnyyh kormovyh ugodyy Respublyky Kazakhstan. Almaty, 1995 g.
- 5 Arystangalyev S.A., Ramazanov E.R. Rastenya Kazakhstan. Narodnye I nauchnye nazvanya. «Nauka» Almaty, 2002.